

Tomasz Czarnota
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

Protokołowanie i protokolanci w Komitetach Powiatowych PZPR województwa lubelskiego do 1954 roku

Badacze dziejów Polski w drugiej połowie XX w. często sięgają do akt PZPR, która odcisnęła silne piętno na chyba każdej dziedzinie życia w tamtym okresie. Nie sądzę, abym się mylił twierdząc, że do najczęściej i najintensywniej wykorzystywanych materiałów tej partii należą protokoły z zebrań jej różnych organów kierowniczych. Generalnie dokumenty tego rodzaju uważane są za bardzo znaczące dla funkcjonowania wytwarzającej jej organizacji¹. Te proweniencji PZPR-owskiej stanowią bezspornie cenne źródło informacji o zasadniczych poczynaniach tej partii na wszystkich szczeblach jej struktury. To sprawia, że – jak przypuszczam – nawet ci, którzy czytają je by wykazać z reguły negatywną rolę, jaką ta odegrała, z trudem odmówiliby zasług jej funkcjonariuszom, którzy bezpośrednio przyczynili się do powstania i zachowania tych materiałów. Do tych ostatnich oprócz partyjnych archiwistów zaliczają się protokolanci. Artykuł ten ma na celu rzucenie nieco światła na kontekst wytwarzania owych dokumentów w powiatowych strukturach PZPR w województwie lubelskim w latach 1949–1954². Przedmiotem analiz uczyniłem problematykę protokołowania zebrań wewnątrzpartyjnych, co implikuje pominięcie tej kwestii w odniesieniu do konwentykli międzypartyjnych o własnej specyfice, wyrażającej się m. in. tym, że ich protokolantami bywali przedstawiciele innych stronnictw³.

Po połączeniu PPR z PPS wiele spraw natury organizacyjnej wymagało uregulowania przez władze nowo powstałej partii. Ponieważ uważano je za ważniejsze od normowania pewnego aspektu pracy kancelaryjnej, kwestią protokołowania stanowiącego też element systemu informacji partyjnej, zajęto się dopiero w styczniu 1950 r. KC PZPR wydał wówczas istotną dla tej problematyki uchwałę w sprawie informacji

¹ Zob. P. Bunkowska, M. Jabłońska, H. Robótka, *Współczesna dokumentacja typowa*, Toruń 2014, s. 62–63.

² Rok 1954 r. stanowi tutaj datę graniczną ze względu na fakt, że wówczas zapoczątkowano istotne zmiany w podziale administracyjnym województwa lubelskiego na szczeblu powiatowym.

³ Na przykład zebranie członków KP PZPR w Hrubieszowie z udziałem lokalnego kierownictwa ZSL w kwietniu 1949 r. protokołował Piotr Pendrak – członek tego ostatniego. Zob. Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Komitet Powiatowy [dalej: KP] PZPR w Hrubieszowie, sygn. 25: protokół z zebrania jw. z 13 IV 1949, k. 2v.

partyjnej⁴. Znosiła ona obowiązek sporządzania przez komitety wojewódzkie i powiatowe (dalej: KW i KP) opisowych sprawozdań miesięcznych z całokształtu pracy dla ich bezpośrednich instancji zwierzchnich, ustanawiając jako podstawowy materiał informacyjno-sprawozdawczy protokoły z zebrań KW i KP, a także z zebrań i narad aktywu partyjnego. Zarazem wskazywano na nie, jako instrument codziennej pracy tych komitetów ponieważ utrwały wyniki kolektywnego opracowywania zagadnień i ułatwiały śledzenie wykonania podjętych uchwał. By mogły należycie spełniać swą rolę, powinny być redagowane przejrzysto, dla ułatwienia orientacji w charakterze i przebiegu toczonych dyskusji oraz w treści zapadających uchwał. Miały uwzględniać ogół dezyderatów kierowanych pod adresem nadrzędnej instancji danego komitetu lub poszczególnych wydziałów nadrzędnego komitetu. W szczególności należało odnotowywać wszelkie przejawy krytyki i samokrytyki. Odczytywane referaty lub sprawozdania należało w protokole streścić, a jeśli były na piśmie, także dołączyć (podobnie jak uchwały i plany pracy) jako załączniki do protokołu⁵. Owe uchwały towarzyszyła rozwijająca niektóre jej zapisy instrukcja pt. *W sprawie opracowywania i korzystania z protokołów KW i KP*⁶.

Normatywy te należało „przenieść w teren” informując o ich założeniach podległe instancje partyjne. W lutym 1950 r. KW PZPR w Lublinie rozesłał bazującą na ich treści instrukcję dotyczącą sporządzania protokołów w KP, komitetach gminnych (dalej: KG), dzielnicowych i zakładowych. Nakazywała ona sporządzać protokoły z ich zebrań w dwóch egzemplarzach – oryginalny dokument miał pozostać w aktach danego komitetu, a odpis miał trafić do nadrzędnej instancji. Każdy protokół należało ponumerować w obrębie roku kalendarzowego, przy czym odrębnie należało numerować poszczególne serie protokołów: z posiedzeń plenarnych komitetów, z zebrań egzekutyw oraz innych zebrań i odpraw⁷. Nie miały one przypominać stenogramów, należało w nich zawrzeć tylko istotniejsze głosy i wątki, a nie opisywać całkowity przebieg zebrania⁸. Każdy protokół miał podpisać sekretarz komitetu i, co należy podkreślić, protokolant⁹. Wszelkie sprawozdania i referaty w postaci pisemnej odczytywane podczas zebrań należało przekazać odbiorcy wraz z protokołem. Ten sam warunek dotyczył obszerniejszych uchwał, planów pracy, rezolucji oraz listów zatwierdzonych na posiedzeniu – w prawym górnym rogu należało na nich wpisać numer właściwego protokołu¹⁰. Instrukcja informowała, że protokoły są tajnymi dokumentami, a odpowiedzialny za ich ochronę przed niepowołanymi osobami jest bezpo-

⁴ *W sprawie informacji partyjnej. Uchwała KC PZPR, styczeń 1950, [w] O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949–1953, Warszawa 1954, s. 347–348.*

⁵ Tamże, s. 348.

⁶ *W sprawie opracowywania i korzystania z protokołów KW i KP. Instrukcja KC PZPR, styczeń 1950, [w] O budownictwie partyjnym..., s. 349–352.*

⁷ APL, KP PZPR w Puławach, sygn. 451: Instrukcja KW PZPR w Lublinie w sprawie opracowywania i korzystania z protokołów KP i KG PZPR, luty 1950, k. 93.

⁸ Tamże, k. 94.

⁹ Nie zawsze ściśle wypełniano ten warunek, jeśli chodzi o podpisy protokolantów. Oprócz ich braku zdarza się, że pod tekstem figuruje tylko jeden podpis, mimo że protokołowaniem np. konferencji zajmowały się dwie osoby.

¹⁰ APL, KP PZPR w Puławach, sygn. 451: Instrukcja KW PZPR w Lublinie w sprawie opracowywania i korzystania z protokołów KP i KG PZPR..., k. 95–96.

średnio I sekretarz komitetu. Zgodnie z jej postanowieniami, dostęp do nich, zależnie od szczebla struktury organizacyjnej, na którym działało dane gremium (powiat, gmina), mieli odpowiednio członkowie KP i KG, członkowie i instruktorzy KC i KW oraz inne zainteresowane osoby – za zgodą I sekretarza. Protokoły, które zgodnie z instrukcją miały obowiązkowo sporządzać wszystkie instancje, nakazywano przechowywać w żelaznych szafach. Przy okazji pouczono odbiorców protokołów, by nie traktowali ich „w sposób formalny”, odkładając je do teczek po ostemplowaniu, gdyż nie po to je nadsyłało. Autorzy tego normatywu widocznie zdawali sobie sprawę z podobnych praktyk. Czternaście KP i Komitet Miejski (dalej: KM) w Lublinie zachęcano do szybkiego reagowania na wyrażane w protokołach dezyderaty i krytykę. W tym celu zalecano opracować i wdrożyć (bliżej niesprecyzowany) „system dla uważnego czytania protokołów”¹¹.

Nie znalazłem informacji na temat organizowania specjalnych szkoleń z protokołowania. Co najwyżej, *vide* sytuacja z KP w Puławach z maja 1950 r., zdający swą funkcję protokolant przyuczał do niej swojego następcę¹². W razie potrzeby protokolanci otrzymywali dodatkowe wskazówki ustne. Udzielono takowych np. pracownicy KP w Zamościu obejmującej w sierpniu 1951 r. funkcję protokolantki. I sekretarz KP pouczył ją, że to, o czym mówi się podczas egzekutywy, jest tajemnicą, co przyjęła ona do wiadomości¹³.

Do najważniejszych protokołowanych konwentykli PZPR na szczeblu powiatowym należy zaliczyć jej statutowe władze (instancje), czyli konferencje sprawozdawczo-wyborcze, posiedzenia plenarne komitetów i zebrania egzektyw. Określone potrzeby w tym zakresie zależały w dużej mierze od rytmu, w jakim one funkcjonowały. Statut PZPR przewidywał, że konferencje będą się zbierały nie rzadziej, niż raz w roku, plena komitetów nie rzadziej niż raz na miesiąc, a egzekutywy nie rzadziej niż raz w tygodniu¹⁴. W praktyce cykl ten nie był tak regularny. Jeśli chodzi o konferencje, w interesującym mnie okresie w poszczególnych powiatach województwa lubelskiego odbyło się ich pięć bądź sześć, z czego niektóre miały charakter sprawozdawczo-wyborczy, a niektóre tylko wyborczy (tj. wybierano jedynie delegatów na konferencje szczebla wojewódzkiego). Rozmaicie to wyglądało, gdy chodzi o dzielące je odstępy czasowe. Zdarzało się, że w danym roku kalendarzowym konferencja nie odbyła się wcale, lecz były lata, gdy zwoływano ją dwukrotnie. Z kolei plena komitetów zbierały się zwykle kilka razy w roku, zdarzało się nawet, że dochodziło do tego zaledwie raz¹⁵ lub, jak można sądzić w niektórych przypadkach, w ogóle się nie odbyły¹⁶. Nieczęsto odbywające się konferencje i plena raczej nie nastroczały większych kłopo-

¹¹ Tamże, s. 96.

¹² Protokolantka i zarazem instruktorka ds. kobiet, z której na jej prośbę zdjęto tą pierwszą funkcję, została zobowiązana do podszkolenia swego następcy (sprawozdawcy) w tym, jak się sporządza protokoły. APL, KP PZPR w Puławach, sygn. 55: protokół z zebrania egzekutywy KP z 20 V 1950, k. 89.

¹³ APL, KP PZPR w Zamościu, sygn. 63: protokół z zebrania egzekutywy z 1 VIII 1951, k. 110.

¹⁴ *Deklaracja ideowa. Statut PZPR*, Warszawa 1949, s. 65-66 (punkty 39 i 43).

¹⁵ Wygląda na to, że tylko raz w ciągu roku 1952 zebrało się plenum KP w Białej Podlaskiej. Zob. APL, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 24: protokół z plenum KP w Białej Podlaskiej z 7 VII 1952, k. 1-9.

¹⁶ Na przykład w zespole archiwalnym KP PZPR w Lubartowie nie ma śladu po odbytym w 1951 r. plenum tego komitetu.

tów z zorganizowaniem ich protokołowania. Przepuszczalnie bez większego trudu udawało się wyznaczać członków partii gotowych do sporządzenia z ich przebiegu protokołu. Konferencje były zazwyczaj protokołowane przez jedną bądź przez dwie osoby, rzadziej występowało troje protokolantów¹⁷. Do protokołowania plenów wyznaczano jedną osobę, choć bywało, że w roli protokolantów uchwytne są dwie osoby. Przypadki wyznaczenia trojga protokolantów¹⁸ należy uznać za incydentalne. Częścią specyfiki tych na wpół publicznych spotkań – zwłaszcza konferencji – było to, że miały one wyreżyserowany i sztampowy przebieg¹⁹, a przy tym treść podejmowanych w ich trakcie decyzji z reguły ustalona była wcześniej²⁰. Sądzę, że czyniło to pracę ich protokolantów niezbyt skomplikowaną. Pewnym „wyzwaniem” było co najwyżej nie pominięcie nikogo spośród zabierających głos. Inna natomiast była specyfika zebrań egzekutywy. Ze wszystkich kolegialnych władz partii w powiecie zbierała się ona najczęściej. Generalnie odbywało się to zgodnie ze statutem lub nawet, w wyjątkowych sytuacjach, częściej. Jej zebrania miały mniej „akademijny”, a bardziej roboczy i poufny charakter²¹. Uczestniczyli w nich głównie lokalni notable. W skład egzekutywy KP miało wchodzić od 7 do 11 członków²². Wśród nich było dwóch lub trzech sekretarzy, a także główni lokalni „notable” tj. sekretarz prezydium powiatowej rady narodowej, kierownik PUBP czy przewodniczący powiatowych zarządów ZMP i Ligi Kobiet. Ponieważ w procesie decyzyjnym w PZPR, szczególnie w tamtych latach, ważniejszą rolę odgrywały węższe, często spotykające się gremia, zorganizowanie sprawnego protokołowania przebiegu ich spotkań było *de facto* istotniejsze, niż w przypadku instancji formalnie wyżej uplasowanych w partyjnej hierarchii.

Ze względu na brak informacji pokazujących sposoby rozwiązywania tej kwestii w odniesieniu do tych ostatnich, o tym, jak w początkowym okresie wyglądało protokołowanie można wnioskować jedynie w odniesieniu do zebrań egzektyw KP. Do końca 1949 r. regulowały one tą sprawę we własnym zakresie. Sięgano wtedy po jedną z dwóch opcji: wyznaczenie stałego protokolanta (sekretarza) jej zebrań albo ich rotacyjne protokołowanie – wówczas w roli protokolantów *ad hoc* występowali, zmieniając się okresowo, członkowie tego organu. Regułą było protokołowanie tych zebrań przez pojedyncze osoby. Wybór jednego z tych wariantów był przedmiotem dyskusji np. na zebraniu egzekutywy KP w Białej Podlaskiej w styczniu 1949 r. Wybrano wówczas tą drugą możliwość²³. Niebawem w sprawę te wkroczył KW, bezpośrednio

¹⁷ Na przykład w 1952 r. w Białej Podlaskiej i w 1953 r. we Włodawie. Zob. APL, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 4: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 28-29 XII 1952, k. 15; tamże, KP PZPR w Włodawie, sygn. 4: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 17-18 I 1953, k. 18.

¹⁸ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 26: protokół z plenum KP z 19 XII 1954, k. 165.

¹⁹ Stałymi ich elementami było zwłaszcza zagajenie, ogłoszenie referatu i/lub sprawozdania komitetu, dyskusja, dokonanie wyboru – zależnie od posiadanych przez dany organ uprawnień – członków komitetu, komisji rewizyjnej i egzekutywy, odśpiewanie Międzynarodówki.

²⁰ Większa część uchwał podejmowanych przez konferencję czy plenum przygotowywana była wcześniej przez węższe gremia kierownicze i z góry znana była kierującym przebiegiem tych zgromadzeń.

²¹ Por. B. Halczak, *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza w powiecie. Funkcjonowanie powiatowych instancji PZPR na przykładzie Zielonej Góry (1949–1989)*, Zielona Góra 2011, s. 70.

²² *Deklaracja ideowa. Statut PZPR...*, s. 66 (punkty 41).

²³ APL, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 52: protokół z posiedzenia egzekutywy KP z 25 I 1949, k. 12.

zainteresowany otrzymywaniem protokołów z zebrań o odpowiedniej postaci oraz czasie. Kwestię terminów uregulował zalecając w listopadzie tr. wszystkim KP, aby protokoły z zebrań ich egzekutyw wysyłano do Lublina najpóźniej po trzech dniach po ich odbyciu. Przypomniano o konieczności zwoływania ich minimum cztery razy w miesiącu oraz o ciążyącym na I sekretarzu obowiązku czytania protokołów i korygowania ich treści²⁴. Z terminowością ich dostarczania mogły być problemy, skoro wspomniana uchwała KC ze stycznia 1950 r. wskazała bardziej realistyczny czas na ich dostarczenie nadrzędnej instancji, tj. pięć dni licząc od daty odbycia posiedzenia²⁵. Niebawem wydłużono termin wysłania protokołu egzekutywy KP do KW aż do dziewięciu dni po jej zebraniu²⁶.

W październiku 1949 r. KW polecił ogółowi KP dokonać wyboru stałego protokolanta egzekutywy. W Białej Podlaskiej informację tą przekazał przybyły na jej zebranie zastępca kierownika wydziału organizacyjnego KW, Stanisław Bolanowski²⁷. W innych KP nastąpiło to zapewne w podobnym trybie bądź odbyło się drogą korespondencyjną. Niektóre komitety, np. biłgorajski²⁸, natychmiast się z tego wywiązały. Ale część z nich najprawdopodobniej się z tym ociągała, co spowodowało wysłanie przez KW do KP w Białej Podlaskiej²⁹, Hrubieszowie³⁰, Kraśniku³¹, Lubartowie³², Puławach³³ i Zamościu³⁴ na początku 1950 r. telefonogramów, w których przypomniano im o tym obowiązku. W wyżej wymienionych KP zaraz się do tego zastosowano. W źródłach nie znalazłem potwierdzenia, czy zrobiono to w każdym z 15 KP. Możliwe, że faktów wytypowania protokolanta gdzieś nie odnotowano w dokumentach³⁵. Lecz jest równie prawdopodobne, że w części KP, gdzie sporządzanie protokołów rozwiązano sięgając po inne metody, mimo kategorycznego polecenia KW nie doszło wtedy do wyznaczenia protokolantów. Za tą supozycją mogłoby przemawiać uchwycenie w źródłach tego rodzaju zdarzeń po raz pierwszy w nieco późniejszym okresie. Odn-

²⁴ Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 433: okólnik wydziału organizacyjnego KW do I sekretarza KP z 10 XI 1949, k. 57; tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 633: okólnik jw. do I sekretarza KM z 10 XI 1949, k. 23.

²⁵ *W sprawie informacji partyjnej. Uchwała KC PZPR...*, s. 348.

²⁶ Zob. APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 83: protokół z zebrania egzekutywy z 23 XI 1950, k. 65.

²⁷ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 52: protokół z zebrania egzekutywy KP z 7 X 1949, k. 82.

²⁸ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 59: protokół z posiedzenia egzekutywy KP z 6 X 1949, k. 49. Wybrano na nim protokolanta i jego zastępcę, faktycznie od kilku miesięcy już się tym zajmujących.

²⁹ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 53: protokół z zebrania egzekutywy KP z 1 II 1950, k. 30. Odpowiednio do niego wybrano stałego protokolanta, rachmistrza i jego zastępcę, wówczas instruktora kadr.

³⁰ Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 65: protokół z zebrania egzekutywy KP z 5 II 1950, k. 21. Wybrano wtedy stałego protokolanta wraz zastępcą.

³¹ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 75: protokół z zebrania egzekutywy KP z 1 II 1950, k. 40. Egzekutywa zatwierdziła protokolanta - referenta kancelarii (z datą wsteczną od 2 stycznia tr.) i jego zastępcę, instruktora KP.

³² Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 78: protokół z zebrania egzekutywy KP z 2 II 1950, k. 33. Na wniosek I sekretarza wybrano zastępcą protokolanta ówczesnego sprawozdawcę, który zajmował się tym w ciągu listopada i grudnia ubiegłego roku.

³³ Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 55: protokół z zebrania egzekutywy KP z 4 II 1950, k. 12. Stałym protokolantem wybrano instruktorkę ds. kobiet, a jej zastępcą instruktora KP.

³⁴ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 57: protokół z zebrania egzekutywy KP z 1 II 1950, k. 51. Protokolantem został instruktor personalny, a jego zastępcą jeden z członków egzekutywy.

³⁵ W protokołach zebrań egzekutywy KP PZPR w Chełmie nie znalazłem żadnej wzmianki na temat powołania stałego protokolanta.

si się to do KP w Radzynie Podlaskim i Krasnymstawie (1951 r.³⁶), Łukowie (1952 r.³⁷), Tomaszowie Lubelskim oraz KM i KP w Lublinie (1953 r.³⁸). Być może KW przestał forsować tą sprawę osiągnąwszy swój cel, tj. doprowadzając do tego, że zebrania egzekutyw KP były systematycznie protokołowane, a ich protokoły docierały do Lublina, trafiając ostatecznie do referatu sprawozdawczego w wydziale organizacyjnym KW.

Istotną sprawą było znalezienie odpowiednich kandydatów na protokolantów. Tryb, w jakim byli wyznaczani, wyglądał zapewne inaczej w przypadku konferencji, plenum i egzekutywy KP. Nie znalazłem prawie żadnych informacji na ten temat w odniesieniu do dwóch pierwszych typów konwentykli, które generalnie nie były eksponowane. W aktach KP w Lubartowie uchwyciłem wzmiankę (z 1954 r.) dotyczącą wpisania nazwisk dwóch protokolantów w sporządzonym kilka dni przed konferencją wyborczą jej planie organizacyjnym³⁹. Raz zetknąłem się też z ogłoszeniem nazwisk protokolantów konferencji w trakcie przedstawiania składu jej prezydium⁴⁰. Wydaje się, że bardziej kompletne informacje na ten temat nie występują również w protokołach z innych województw, nie licząc wzmianek dotyczących technicznej strony protokołowania⁴¹. Konkretnymi na temat wyłaniania protokolantów dysponuję jedynie w odniesieniu do zebrań egzekutyw KP.

Uchwała KC PZPR ze stycznia 1950 r. nakładała na KP obowiązek *wydzielenia specjalnych towarzyszy, których zadaniem będzie pisanie i opracowanie protokołów*. Protokolant w przypadku komitetu tego szczebla miał być zatwierdzony przez egzekutywę KP po uzgodnieniu z wydziałem organizacyjnym KW⁴². W ten sposób chciano się upewnić, że zostanie zaangażowany właściwy człowiek. Znalezienie go nie zawsze było proste. Na zebraniu egzekutywy KP we Włodawie w lutym 1950 r. wybrano jedynie jej tymczasowego protokolanta, z uwagi na brak kandydatów spełniających wymogi, tj. pewność ideologiczna, dyskrecja i techniczna umiejętność protokoło-

³⁶ Zob. APL, KP PZPR w Radzynie, sygn. 65: protokół z zebrania egzekutywy KP z 21 III 1951, k. 5. Wówczas wyznaczono stałego protokolanta (sprawozdawcę) i jego zastępcę; tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 75: protokół z posiedzenia egzekutywy KP z 15 VIII 1951, k. 79. Na oficjalnego protokolanta egzekutywy wyznaczono referenta kancelarii, a na jego zastępcę instruktora organizacyjnego.

³⁷ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 72: protokół z zebrania egzekutywy z 27 V 1952, k. 148. Protokolantem egzekutywy uczyniono instruktora szkolenia.

³⁸ Zob. tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 62: protokół z zebrania egzekutywy KP z 25 XI 1953, k. 170. Protokolantem został referent kancelarii. Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 107: protokół z zebrania egzekutywy KM z 9 XII 1953, k. 48. Protokolantem została instruktorka wydziału organizacyjnego. Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 65: protokół z zebrania egzekutywy KP z 18 XII 1953, k. 140. Na protokolanta i jego zastępcę wybrano odpowiednio referentkę kancelarii i sprawozdawcę.

³⁹ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 5: plan organizacyjny przygotowania i przebiegu powiatowej konferencji partyjnej w dn. 24 II 1954, k. 79. Jest tu też informacja o tym, że za „dopilnowanie” [sic!] wyznaczonych protokolantów miał odpowiadać „towarzysz” o nazwisku identycznym, co ówczesna referentka kancelarii KP.

⁴⁰ APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 2: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 6-7 V 1950, k. 1-2.

⁴¹ Np. w aktach KP w Zielonej Górze zachowała się wzmianka (w protokole z zebrania egzekutywy KP) o tym, że protokolant powinien mieć osobny stolik, aby mógł swobodnie opisać przebieg dyskusji. Zob. B. Halczak, dz. cyt., s. 31.

⁴² W sprawie informacji partyjnej. Uchwała KC PZPR..., s. 348.

wania⁴³. Kolejność oczekiwanych po protokolancie przymiotów raczej nie jest przypadkowa. Gwarancja poufności była głównym warunkiem objęcia tej funkcji. Nie każdy, kogo do niej wyznaczono, okazał się godny zaufania. W maju 1951 r. w KP w Tomaszowie II sekretarz poinformował egzekutywę, że były sprawozdawca i jednocześnie protokolant zdradził tajemnicę, ujawniając w rozmowie z osobą postronną motywę jednej z jej decyzji. Uchwalono wezwać go na najbliższe posiedzenie i wyciągnąć wobec niego jak najostrzejsze konsekwencje⁴⁴.

Normatywy KC i KW nie wspominały o tym, gdzie szukać kandydatów na protokolantów. Ich naturalnym rezerwuarem był etatowy aparat partii. Jeśli chodzi o protokolantów konferencji i plenów jedyną konkretną informacją poza ich personaliami są nazwy zajmowanych stanowisk, które niekiedy udaje się do nich dopasować. Spośród personelu KP w roli protokolujących konferencje występowali instruktor kadr (w Biłgoraju w 1949 r.⁴⁵), instruktor organizacyjny (w Białej Podlaskiej w 1949 r. i w Puławach w 1950 r.⁴⁶), instruktorka ds. kobiet (w Chełmie w 1950 r.⁴⁷), kartotekarz (jak w Chełmie w 1949 r.⁴⁸), instruktorzy ewidencji (w Krasnymstawie w latach 1952-1954⁴⁹ i w Tomaszowie w 1954 r.⁵⁰) i sprawozdawca (w Biłgoraju w 1950 r.⁵¹ i w Zamościu w 1952 r.⁵²). Był to średni szczebel funkcjonariuszy KP. Kierowników wydziałów w tej roli nie uchwyciłem, chociaż często uczestniczyli w konferencjach. Z kolei fakty ich protokołowania przez personel kancelarii KP, teoretycznie najbardziej do tego predestynowany, były incydentalne⁵³. Niemal równie często protokolantami konferencji byli bardziej „gramotni” delegaci spoza etatowego aparatu PZPR. Uchwyciłem w tej roli kilku urzędników, np. sekretarza prezydium powiatowej rady narodowej (Biłgoraj⁵⁴)

⁴³ APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 63: protokół z zebrania egzekutywy KP z 1 II 1950, k. 34. Został nim kierownik wydziału propagandy Antoni Kuczewski.

⁴⁴ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 57: protokół z zebrania egzekutywy KP z 23 V 1951, k. 190.

⁴⁵ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 1: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 27 II 1949, k. 5.

⁴⁶ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 1: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 6 III 1949, k. 1; tamże, wykaz imienny delegatów na konferencję jw., k. 12; tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 1: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 15-16 IV 1950, k. 13; tamże: ankieta sprawozdawcza o składzie KP wg stanu na 16 IV 1950, k. 65.

⁴⁷ APL, KP PZPR w Chełmie, sygn. 2: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 15-16 IV 1950, k. 13.

⁴⁸ Tamże, sygn. 1: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 27 II 1949, k. 1.

⁴⁹ Zob. APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 3, 4, 5: protokoły z powiatowych konferencji z 4-5 I 1952, 25 I 1953 i 20 II 1954, k. odpowiednio 16, 26, 15.

⁵⁰ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 6: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 13 VI 1954, k. 28.

⁵¹ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 2: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 15-16 IV 1950, k. 21; tamże, wykaz imienny delegatów na powiatową konferencję partyjną jw., k. 61.

⁵² APL, KP PZPR w Zamościu, sygn. 3: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 12-13 I 1952, k. 16.

⁵³ Np. w Lubartowie w 1952 r. protokołowała referentka kancelarii, zaś w Zamościu w 1954 r. jednym z dwóch protokolantów był kierownik kancelarii. Zob. APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 4: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 28-29 XII 1952, k. 19; tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 6: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 30 V 1954, k. 15.

⁵⁴ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 2: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 17-18 I 1953, k. 18; tamże, wykaz członków KP na dzień 17-18 I 1953, k. 91v.

i inspektora oświaty (Krasnystaw)⁵⁵, trafiali się też przedstawiciele innych profesji – nauczyciel licealny (Zamość⁵⁶) i bankowiec z oddziału NBP (w 1954 r. Puławach⁵⁷) oraz reprezentanci „organizacji społecznych”, np. sekretarz zarządu powiatowego oddziału Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (w Lubartowie w 1949 r.⁵⁸) i działacz związku zawodowego oddziału w PKP (w Hrubieszowie w 1949 r.⁵⁹).

Za protokołowanie plenarnych posiedzeń KP przypuszczalnie częściej niż w przypadku konferencji odpowiadali polityczni funkcjonariusze aparatu PZPR, np. sekretarz KM (w KP w Lubartowie w 1949 r.⁶⁰), instruktor propagandy (w KP w Hrubieszowie w 1953 r.⁶¹) czy instruktorka ds. kobiet (w KP w Białej Podlaskiej w 1949 r.⁶²). Lecz bywały też protokołowane przez referenta lub kierownika kancelarii, np. w październiku 1950 r. w Lubartowie⁶³ i w październiku 1953 r. oraz w marcu 1954 r. w Lublinie⁶⁴.

Przy protokołowaniu zebrań egzekutywy KP podstawowym sposobem było angażowanie stałych protokolantów. Oprócz tego pisanie protokołów z jej spotkań nierzadko powierzano, nie tylko doraźnie, lecz także na dłużej, określonym pracownikom komitetu. W wielu KP parali się tym głównie kierownicy lub referenci kancelarii⁶⁵, względnie jej pozostali pracownicy: rachmistrz i maszynistka. Bywali też przy tym oficjalnymi protokolantami egzekutywy. Występowanie przez nich bądź nie w tymże charakterze odpowiada dwóm różnym wariantom sytuacyjnym. Uzasadnienie powierzanie właśnie im tego zadania znalazłem w aktach KP w Zamościu. W sierpniu 1951 r. przypisano referentce jego kancelarii funkcję protokolantki w przekonaniu, że z uwagi na zajmowane stanowisko „[...] będzie te sprawy załatwiać dokładnie i na czas.”⁶⁶ Dokładności spodziewano się w związku z jej obyciem z dokumentacją, zaś oczekiwany dobry „wynik” czasowy musiał wiązać się z tym, że nie musiała ona pracować poza siedzibą KP. Oprócz kancelistów jako protokolanci egzekutywy uchwytni są inni jego funkcjonariusze, jak również nietatowi aktywiści

⁵⁵ APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 2: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 6-7 V 1950, k. 9.

⁵⁶ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 1: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 20 II 1949, k. 4. Dotyczy nauczyciela tamtejszego Liceum Pedagogicznego.

⁵⁷ Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 6: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 3-4 VII 1954, k. 22.

⁵⁸ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 1: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 6 III 1949, k. 5.

⁵⁹ Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 1: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 13 III 1949, k. 1; tamże, wykaz imienny delegatów na konferencję jw., k. 7.

⁶⁰ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 76: protokół z plenum KP z 16 V 1949, k. 65.

⁶¹ Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 21: protokoły z plenum KP z 30 X i 23 XI 1953, k. 114, 161.

⁶² Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 21: protokół z plenum KP z 16 V 1949, k. 6.

⁶³ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 82: protokół z plenum KP z 29 X 1950, k. 170.

⁶⁴ Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 65: protokół z plenum KP z 30 X 1953, k. 80; tamże, sygn. 66: protokół z plenum KP z 25 III 1954, k. 174 (drugim protokolantem był sprawozdawca H. Chrzanowski).

⁶⁵ Nie były to identyczne stanowiska, mimo że w aktach PZPR niejednokrotnie mylnie określano referentów jako kierowników kancelarii, którzy faktycznie występowali w strukturze tylko kilku KP. Na ten temat zob. T. Czarnota, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PZPR w województwie lubelskim w latach 1948–1954*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. X, 2014, s. 544.

⁶⁶ APL, KP PZPR w Zamościu, sygn. 63: protokół z zebrania egzekutywy KP z 1 VIII 1951, k. 110.

partyjni. Te dwa ostatnie przypadki potraktujmy jako odpowiednio warianty trzeci i czwarty.

Kierowników lub referentów kancelarii, którzy w źródłach występują jako zaawizowani protokolanci egzekutywy KP (wariant pierwszy), można spotkać w KP w Zamościu (sierpień – listopad 1951 r.), Białej Podlaskiej (październik 1953 r. – luty 1954 r.) i Tomaszowie (listopad 1953 r. – czerwiec 1954 r.) oraz w KM w Lublinie (kwiecień – lipiec 1954 r.). Częściej, a przy tym znacznie wcześniej są oni uchwytani jako jej nieoficjalni protokolanci (wariant drugi). Sytuacja taka miała miejsce w KP Białej Podlaskiej (marzec – maj 1954 r.), Biłgoraju (kwiecień – maj 1950 r.), Chełmie (w latach 1950 – 1954), Hrubieszowie (grudzień 1949 r. – maj 1950 r., lipiec – wrzesień 1951 r., listopad 1951 r. – luty 1952 r. luty – grudzień 1954 r.), Krasnymstawie (maj – wrzesień 1950 r.), Kraśniku (wrzesień 1949 r. – marzec 1950 r., marzec – czerwiec 1953 r., kwiecień – październik 1954 r.), Lubartowie (kwiecień 1950 r. – luty 1951 r.), Lublinie (lipiec – październik 1949 r., grudzień 1949 r. – marzec 1950 r., kwiecień – październik 1951 r., lipiec 1953 r. – maj 1954 r., październik – grudzień 1954 r.), Łukowie (luty 1949 r. – luty 1950 r., styczeń – maj 1953 r.), Radzynie Podlaskim (październik – grudzień 1953 r.), Tomaszowie (październik 1951 – luty 1952 r., listopad 1953 r. – czerwiec 1954 r.), Włodawie (marzec 1950 r.) i Zamościu (luty – grudzień 1949 r., styczeń – kwiecień 1951 r., styczeń – sierpień 1954 r.). Należy dodać do tego rzadsze przypadki wcielania się w rolę protokolanta egzekutywy KP rachmistrzów (w Biłgoraju i w Tomaszowie w 1950 r., w Kraśniku w latach 1951–1953, w Lubartowie w 1952 r. i w Radzynie Podlaskim między 1951 r., a 1952 r.) i maszynistek (w Kraśniku w 1952 r., w Lublinie w latach 1949–1950, w Radzynie Podlaskim w 1953 r. i w 1954 r. oraz w Zamościu w 1953 r.).

Trzeba odnotować, że rola protokolanta egzekutywy nierzadko „przyklejała się” do konkretnych osób bez ścisłego związku z zajmowanymi w kancelarii KP etatami. Wielu kancelistów – oficjalnych i nieoficjalnych protokolantów jej zebrań, występowało w tym charakterze dłużej, niż trwał ich angaż jako jej referentów lub kierowników. Zarówno przed, jak i po tym fakcie protokołowaniem zebrań egzekutywy zajmowali się co najmniej siedmiu z nich. Praktykę tą ilustruje charakterystyczny przykład z KP Lubartowie. Zajmujący się od początku stycznia 1950 r. protokołowaniem zebrań jego egzekutywy Bogdan Pomorski, wtedy kierownik referatu przemysłu w starostwie powiatowym, po tym, jak został w KP referentem kancelarii (marzec tr.)⁶⁷ kontynuował to zajęcie dość regularnie do połowy 1951 r., następnie rzadziej (do 1953 r. włącznie). Wówczas zajmował już inne stanowiska: najpierw sprawozdawcy (marzec 1951 r.), a następnie rachmistrza (wrzesień 1952 r.). Zdarzały się też odwrotne sytuacje, tzn. okres, w którym kanceliści byli protokolantami, był nieco krótszy od czasu, w którym zatrudniano ich w biurze KP. Zidentyfikowałem pięć takich przypadków. Listę specyficznych sytuacji zamknąłbym dość kuriozalny kazus, dotyczący formalnie wyznaczonego na protokolanta zebrań egzekutywy KP w Krasnymstawie ówczesnego referenta kancelarii⁶⁸, który nie zredagował ani jednego protokołu. Robili

⁶⁷ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 78: protokół z zebrania egzekutywy KP z 23 III 1950, k. 149.

⁶⁸ Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 75: protokół z zebrania egzekutywy KP z 15 VIII 1951, k. 79.

to za niego jego zastępca – instruktor organizacyjny oraz rachmistrz. Być może wysłuchiwał się on tym ostatnim.

Trzeci z sygnalizowanych wariantów występuje najczęściej. Dla jego scharakteryzowania posłużyłem się zapisem tabelarycznym. W tabeli uwzględniłem tylko najczęściej powtarzające się sytuacje, pomijając incydentalne przypadki angażowania jako doraźnych protokolantów instruktorów propagandy, szkolenia czy rolnych.

Tabela nr 1: Zaobserwowane przypadki łączenia stanowisk funkcjonariuszy politycznych KP z funkcją protokolanta egzekutywy

stanowisko	KP	ilość przypadków wystąpienia jako protokolant
instruktor kadr	Biała Podlaska, Biłgoraj, Łuków, Puławy, Włodawa, Zamość	7
instruktor organizacyjny	Biała Podlaska, Biłgoraj, Łuków, Puławy, Radzyń Podlaski, KM w Lublinie	8
instruktorka ds. kobiet	Puławy, Włodawa, KM w Lublinie	4
instruktor ewidencji	Biłgoraj, Łuków, Tomaszów	3
kartotekarz	Biłgoraj, Chełm, Hrubieszów, Krasnystaw, Tomaszów	6
sprawozdawca	Biała Podlaska, Biłgoraj, Hrubieszów, Krasnystaw, Kraśnik, Lubartów, Lublin, Łuków, Puławy, Radzyń, Tomaszów, Włodawa, Zamość, KM w Lublinie	29

Opracowanie własne w oparciu o akta KP z APL.

Tabela pokazuje, że zdecydowanie najczęściej funkcję protokolantów egzekutywy KP pełnili sprawozdawcy. Trudno przesądzić o przyczynach po temu. W gę mogły wchodzić podobne czynniki, jak te, które przemawiały za personelem kancelarii. Mam na myśli posiadanie przez nich doświadczenia w pracy biurowej oraz fakt, że w odróżnieniu np. od instruktorów często wyjeżdżających w teren poza siedzibę KP (niekiedy na wiele dni z rządu) byli po prostu na miejscu. Natomiast odnośnie uplasowanych na drugim miejscu instruktorów organizacyjnych trzeba pamiętać o tym, że w każdym KP pracowało ich kilku jednocześnie. W tej sytuacji prawdopodobieństwo powierzenia im wspomnianej funkcji musiało być większe, niż w przypadku funkcjonariuszy zajmujących tam pojedyncze etaty. Musi to być brane pod uwagę przy interpretowaniu odnoszących się do nich statystyk.

Pomijając specyficzny pod tym względem okres do końca 1949 r. należy zauważyć, że sekretarze⁶⁹ i kierownicy wydziałów⁷⁰ – najważniejsze „figury” w KP, są właściwie nieuchwytni jako protokolanci egzekutywy. To samo spostrzeżenie odnosi się do jej członków. To z kolei można łatwo wyjaśnić. Pomijając względy czysto prestiżowe, wydaje się dość oczywiste, że funkcjonariusze ci nie mogli się skupiać na aktywnym uczestnictwie w jej zebraniach i zarazem skrupulatnie zapisywać ich przebieg.

Bodaj najrzadziej, jako długotrwale protokołujący owe zebrania, trafiali się obecni na nich poszczególni aktywiści partyjni spoza etatowego aparatu PZPR⁷¹. Wszakże sytuacje, w których poszczególne osoby z tej grupy doraźnie pojawiały się w tej roli, nie należą do szczególnie rzadkich.

Analizę praktycznej organizacji protokołowania można by rozszerzyć o ustalenie, czy protokolantami odbywających się w tym samym roku powiatowych konferencji, plenów i zebrań egzektyw KP były te same osoby i czy kontynuowały one te zadania w określonym czasie. Obawiam się, że zbadanie tego zagadnienia w całym interesującym mnie okresie w oparciu o archiwalia wszystkich piętnastu komitetów powiatowych PZPR nie przyniosłoby rezultatu przekładalnego na zainwestowany w to nakład czasu i energii. Dlatego chociażby, że nie można liczyć na zebranie kompletu danych, gdyż w protokołach nierzadko brak nazwisk protokolantów lub widnieją tam tylko ich nieczytelne podpisy. Zatem tak czy inaczej uzyskany obraz byłby niepełny. Lecz warto pokusić się o przedstawienie przynajmniej zarysu tego zagadnienia. W tym celu prezentuję poniżej tabele pokazujące personalia protokołujących obrady trzech rodzajów instancji powiatowych partii z trzech losowo wytypowanych powiatowych organizacji partyjnych.

Tabela nr 2: Personalia protokolantów konferencji sprawozdawczo-wyborczych, plenów i egzekutywy KP w Białej Podlaskiej

Rok	Protokolanci konferencji	Protokolanci plenum	Protokolanci (wraz z zastępcami) egzekutywy
1949	Tadeusz Koźluk	podpis nieczytelny [Wiśniewski?], Stanisława Malinowska, Bogdan Tracz	B. Tracz, Stefan Grzegorzczak
1950	B. Tracz i Albert Lewiński	S. Malinowska	B. Tracz, S. Grzegorzczak

⁶⁹ W roli protokolantów egzekutywy w 1949 r. występowało kilku II sekretarzy KP, np. w Białej Podlaskiej Jan Zieliński, w KP w Krasnymstawie Witold Anasiewicz i w KP w Puławach Stanisław Mierzwa.

⁷⁰ W źródłach uchwyciłem jako protokołujących zebrania egzektyw jedynie dwóch kierowników wydziału propagandy z KP we Włodawie Antoniego Kuczewskiego (1950 r.) i w Zamościu Ryszarda Gaczola (w okresie 1951–1953).

⁷¹ Do znanych mi tego rodzaju przypadków zaliczam protokołowanie zebrań egzekutywy KP w Łukowie przez personalnego tamtejszej PSS (w okresie 1953–1954) i występowanie w podobnej roli podczas zebrań egzekutywy KP w Puławach w 1952 r. pracownika oddziału NBP.

1951	nie było w tym roku konferencji	Anna Oskwarek	S. Grzegorzczak, Jan Lisowski, Jan Chmielak, Bolesław Kuczyński
1952	Stanisław Kowal, B. Kuczyński, H. Szewczyk	podpis nieczytelny [Gryczuk?]	Ludwik Stysiński, Władysław Wysocki
1953	S. Kowal, H. Wierzejski	Romuald Sadowski, Władysław Muszyński	W. Wysocki
1954	podpis nieczytelny [Marczuk?]	Romuald Sadowski, Józef Madej, Zyta Kozak, W. Muszyński, Z. Gołowski	W. Wysocki, Henryk Doroszuk

(Opracowanie własne w oparciu o akta KP PZPR w Białej Podlaskiej z APL)

Na podstawie powyższej tabeli można się dopatrzeć pewnych zbieżności w latach 1949–1950, kiedy te same osoby pojawiają się w roli protokolantów plenum i egzekutywy bądź konferencji i egzekutywy. W późniejszym okresie te „poziome” zbieżności zanikają. Kontynuację można obserwować, gdy chodzi o protokolowanie obrad tej samej instancji w kolejnych latach kalendarzowych. Przy czym tylko wyjątkowo rozciąga się ona na więcej (*vide* W. Wysocki jako protokolant egzekutywy), niż dwa sąsiadujące z sobą roczniki.

Tabela nr 3: Personalia protokolantów konferencji sprawozdawczo-wyborczych, plenów i egzekutywy KP w Hrubieszowie

Rok	Protokolanci konferencji	Protokolanci plenum	Protokolanci egzekutywy
1949	Władysław Jabłoński	Stanisław Konefał, Szymon Pereus, W. Jabłoński	W. Jabłoński
1950	brak informacji o protokolancie	Szczepan Gębicz, W. Jabłoński	W. Jabłoński i S. Konefał
1951	S. Gębicz	S. Gębicz	W. Jabłoński, Stanisław Zawiślak, Ryszard Paciorkowski
1952	nie było w tym roku konferencji	Jan Daca, S. Gębicz	R. Paciorkowski, Jan Suracki
1953	J. Daca	Józef Wierzba, Kazimiera Surma, Henryk Romaszko	J. Suracki, J. Wierzba

1954	J. Daca i W. Majewski	J. Daca	J. Wierzba, Józef Grzeszczuk, Mieczysław Konefał, Henryk Kryszczuk
------	--------------------------	---------	---

Opracowanie własne w oparciu o akta KP PZPR w Hrubieszowie z APL.

W tym z kolei przypadku fakt protokołowania przez tą samą osobę obrad wszystkich instancji można, częściowo, uchwycić jedynie w 1949 r. (*vide* W. Jabłoński). W późniejszym okresie można stwierdzić mniej więcej jednoczesne protokołowanie bądź plenum i egzekutywy, bądź konferencji i plenum. Bardziej zauważalne jest protokołowanie tego samego rodzaju spotkań, lecz poza jednym przypadkiem (*vide* S. Gębicz jako protokolant plenum) ograniczają się one do dwóch sąsiednich lat kalendarzowych.

Tabela nr 4: Personalalia protokolantów konferencji sprawozdawczo-wyborczych, plenów i egzekutywy KP w Lubartowie

Rok	Protokolanci konferencji	Protokolanci plenum	Protokolanci egzekutywy
1949	Wacław Gryta, Stanisław Woźniak	Wacław Łepkowski, Stanisław Polak i S. Woźniak, Stanisław Karpiński, Bolesław Trojan	S. Woźniak, W. Gryta, B. Trojan
1950	S. Polak, Bogdan Pomorski	B. Pomorski, Stanisław Szczygieł	B. Trojan, B. Pomorski
1951	S. Polak	plenum się nie odbyło	B. Pomorski, Eugeniusz Wiechnik, Stanisław Polak
1952	Irena Pikul	S. Polak	B. Pomorski, S. Polak
1953	nie było w tym roku konferencji	S. Polak, Stanisław Sobolewski	S. Polak, S. Sobolewski
1954	S. Polak, Henryk Janiszewski, Tadeusz Rydzewski	S. Polak, S. Sobolewski	S. Polak, S. Sobolewski

Opracowanie własne w oparciu o akta KP PZPR w Lubartowie z APL.

W ostatnim przypadku wyłącznie dla lat 1949–1950 można uchwycić osoby, które – choć nie wyłącznie – wystąpiły jako protokolanci zarówno konferencji, plenum i egzekutywy KP (S. Woźniak, B. Pomorski). Później powtarzanie się nazwisk protokolantów ogranicza się do maksymalnie dwóch odbywanych w tym samym roku różnych typów konwentykli PZPR. Ponadto są widoczne przykłady kontynuowania

roli protokolanta plenum bądź egzekutywy przez dwa, a nawet trzy kolejne lata (B. Pomorski). Warto wyeksponować w tym kontekście osobę Stanisława Polaka, który jako protokolant konferencji, plenum i egzekutywy przewija się przez cały okres 1949–1954.

Z zamieszczonych we wszystkich tabelach danych wynika, że w dwóch pierwszych latach częściej zdarzało się łączenie „w tych samych rękach” – jakkolwiek nie wyłącznie – ról protokolantów dwóch czy nawet trzech różnych typów powiatowych zgromadzeń władz partyjnych. W późniejszym okresie, choć niejednakowo w poszczególnych KP, tendencja ta staje się mniej widoczna, a zastąpiło ją protokołowanie *maximum* dwóch odbywających się w tym samym roku rodzajów spotkań organów kierowniczych PZPR w powiecie. W większym stopniu ujawniła się natomiast tendencja do kontynuacji protokołowania jednego z nich w chronologicznym następstwie. Aczkolwiek rzadko przekraczała ona dwa sąsiadujące z sobą lata. Ta ostatnia sytuacja może być tłumaczona fluktuacją zachodzącą w obrębie etatowego aparatu, który był głównym rezerwuarem protokolantów.

Praca protokolantów, zwłaszcza egzekutywy, była odpowiedzialna i wymagająca. Niektórzy z nich, łączący ją z innymi zadaniami w KP, czasem z trudem godzili podwójne obowiązki. Zdarzało się, że tacy funkcjonariusze prosili – jak zrobił to instruktor kadr z Białej Podlaskiej – o powierzenie protokołowania komuś innemu, uzasadniając to przeciążeniem pracą⁷². Można się domyślać, że powiatowemu kierownictwu PZPR nie zależało na częstym wymienianiu protokolantów. Na jakość sporządzanych przez nich dokumentów wpływało także doświadczenie, wynikające z pełnienia tej funkcji przez dłuższy czas. A fakty przedstawiały się tak, że właściwie wszędzie występowała spora rotacja wśród protokolantów. Nie zetknąłem się z sytuacją, by jedna i ta sama osoba w sposób wyłączny (choćby okresowo nie wymieniana przez kogoś innego) protokołowała zebrania egzekutywy KP między 1949 r., a 1954 r. Uchwyciłem natomiast kilku „rekordzistów”, zajmujących się tym wyjątkowo długo. Henryk Chrzanowski z KP w Lublinie był protokolantem przez około 48 miesięcy od 1950 r. do 1954 r. W tym czasie kolejno pełnił obowiązki referenta kancelarii, sprawozdawcy i instruktora ewidencji. Drugi pod względem długości przepracowanego w tym charakterze czasu Jan Węclawik z KP w Krasnymstawie protokołował nieprzerwanie przez 43 miesiące w okresie 1951–1954, łącząc to z pracą w charakterze sprawozdawcy, instruktora organizacyjnego i instruktora ewidencji. Trzecie miejsce zajmuje wcielający się przez 36 miesięcy (w latach 1949–1952) w rolę protokolanta egzekutywy KP w Łukowie Józef Ciszewski, pracujący tam najpierw jako referent kancelarii, a potem sprawozdawca.

Nie tylko doświadczenie, lecz także czynniki *stricte* materialne wpływały na postać protokołów. Nie znalazłem na to dowodu, ale wydaje się, że obdarzenie funkcją protokolanta powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej lub plenarnego zebrania KP mogło być traktowane jako zadanie honorowe, rodzaj wyróżnienia, od przyjęcia którego nie należało się uchylać ani oczekiwać za to gratyfikacji. Nieco inaczej rzecz się miała z zebraniem egzekutywy. Wedle moich ustaleń przynajmniej

⁷² APL, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 56: protokół z zebrania egzekutywy KP z 17 I 1951, k. 12.

w niektórych KP specjalnie opłacano tych, którzy dokumentowali ich przebieg. Zajmującym się tym pracownikom KP przyznawano różnie wymierzone dodatki do pensji. Przykładowo pod koniec 1949 r. w KP w Zamościu protokolant (zarazem referent kancelarii) otrzymywał za to miesięczny dodatek w wysokości 4000 zł, co stanowiło niemal ¼ jego poborów, zaś w KP w Lublinie kanceliście za protokołowanie na wniosek I sekretarza KP miano wypłacać po 1000 zł od protokołu⁷³. Na początku 1950 r. w KP w Kraśniku protokolanta zajmującego stanowisko sprawozdawcy egzekutywa postanowiła wynagradzać kwotą 750 zł od protokołu. Uzasadnieniem tego kroku było przeświadczenie, że usprawni to tryb protokołowania i podniesie jakość protokołów (miały być dzięki temu dokładniejsze)⁷⁴. W KP w Lubartowie w listopadzie tr. zdecydowano o zachęceniu „do szybkości” w ich sporządzaniu na zmianę się tym zajmujących referenta kancelarii i instruktora oświatowego sumą 20 zł od protokołu⁷⁵. Z kolei w Puławach egzekutywa KP uchwaliła w 1951 r. podwyższyć protokolantowi wynagrodzenie za sporządzenie protokołu do 30 zł od egzemplarza⁷⁶. Jak widać, w rachubach na lepsze efekty, kierownictwo przynajmniej kilku KP nie wahało się uszczuplać swoich budżetów o środki na opłacenie protokolantów. Nie spotkało się to z akceptacją centralnego i wojewódzkiego kierownictwa. Pismem z wydziału ogólnego KC z 11 grudnia 1951 r. wzbroniono wypłacania gratyfikacji za protokołowanie zebrania egzekutywy KP, zarówno członkom PZPR spoza etatowego aparatu partyjnego, jak i osobom w nim zatrudnionym (np. sprawozdawcom KP)⁷⁷. Mogło mieć to na celu nie tylko wyeliminowanie nieuzasadnionych wydatków budżetowych w niektórych KP, lecz także wpłynięcie na partyjnych aktywistów i aparatczyków, by wykonując pracę na rzecz partii kierowali się ideową, a nie finansową motywacją. Lecz nie ucięło to – przynajmniej nie na długo i nie wszędzie – dotychczasowych praktyk. Przykłady wniosków kierownictwa KP w Białej Podlaskiej do KW z lat 1953–1954, dotyczących wypłacenia dodatków protokolantom egzekutywy⁷⁸ wskazują na nie słabnące hołdowanie przekonaniu, że zachęta finansowa da lepszy wynik niż inne środki perswazji, najwyraźniej niewystarczających.

* * *

W literaturze dotyczącej pokrewnych zagadnień, zwłaszcza działalności kancelaryjnej PZPR, można znaleźć wzmianki o protokołowaniu lub raczej o protokołach⁷⁹. Nie zmienia to jednak faktu, że jest ona uboga, gdy chodzi o szczegóły związane z organizacyjno-personalnym aspektem tego zagadnienia. Z tego powodu artykuł ten oparty jest właściwie wyłącznie na źródłach archiwalnych. Charakter podstawy źród-

⁷³ Por. tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 56: protokół z zebrania egzekutywy KP z 17 XII 1949, k. 161; tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 51: protokół jw. z 27 XII 1949, k. 148.

⁷⁴ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 75: protokół z zebrania egzekutywy KP z 2 I 1950, k. 5.

⁷⁵ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 83: protokół z zebrania egzekutywy KP z 23 XI 1950, k. 65-66.

⁷⁶ Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 60: protokół z zebrania egzekutywy KP z 21 III 1951, k. 59.

⁷⁷ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3931: pismo I sekretarza KW do Juliana Andrzejewskiego z wydziału organizacyjnego KC z 8 VII 1953, k. 43.

⁷⁸ Zob. APL, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 65: protokół z zebrania egzekutywy KP z 15 X 1953, k. 50; tamże, sygn. 69: protokół z zebrania egzekutywy KP z 1 X 1954, k. 84.

⁷⁹ Zob. D. Magier, *System biurokratyczny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1990*, Siedlce 2013, s. 142-146.

łowej, która posłużyła mi do poczynienia powyższych ustaleń, rzutuje na nie w sposób znaczący. Niepełne dane dotyczące protokołowania konferencji i plenum niestety nie przedstawiają analogicznej użyteczności do analiz jak te, które odnoszą się do zebrań egzekutyw. Nie bez znaczenia jest też znacznie mniejsza regularność cyklu ich spotkań. Wszystko to sprawia, że zgromadzone niezbyt obficie informacje zdają się być nacechowane dużym ładunkiem przypadkowości, co ogromnie utrudnia zaobserwowanie jakichś prawidłowości czy tendencji. To zaś stawia pod znakiem zapytania wartość wyciąganych na ich podstawie wniosków. Z tego powodu owe informacje generalnie są raczej tłem i uzupełnieniem oraz częściowo materiałem porównawczym dla głównych wywodów, koncentrujących się na protokołowaniu i protokolantach egzekutyw KP.

Od strony formalnej kwestia protokołowania była rozwiązana dzięki wydaniu przez KC i KW odpowiednich normatywów. Ale musiano też we własnym zakresie – bo normatywy tej sprawy nie regulowały – znaleźć odpowiednich ludzi. Odpowiednich, czyli nie tylko takich, którym praca biurowa nie była obca, lecz przede wszystkim cechujących się dyskrecją. Praktyka szła generalnie w kierunku szukania ich w obrębie aparatu KP, choć były od tej swoistej reguły wyjątki. Funkcje te najczęściej powierzano pracownikom komitetów, których charakter pracy wiązał się ze stałym przebywaniem w siedzibie KP, aniżeli z wyjazdami w teren. Dlatego najczęściej protokolantami zostawali pracownicy kancelarii (zwłaszcza jej referenci i kierownicy) i sprawozdawcy. Niektórzy z nich byli oficjalnie wyznaczani na protokolantów egzekutywy lub ich zastępców, ale *per saldo* ta ostatnia grupa nie była najliczniejsza. W praktyce czynności protokolantów częściej nawet przypisywano konkretnym osobom, niż łączono je z zajmowaniem określonych stanowisk pracy w komitetach. Nie przekładało się to jednak na stosowanie zasady protokołowania odbywających się w zbliżonym czasie spotkań różnych władz partyjnych przez te same osoby. Analogicznie częściej pod znakiem zmiany niż kontynuacji odbywało się sporządzanie protokołów na przestrzeni kilku sąsiednich lat protokołów z przebiegu tego samego spotkania (np. plenum).

Charakterystycznym i w pewnym sensie symbolicznym aspektem protokołowania jest uchwycone w szeregu KP opłacanie odpowiedzialnych za to funkcjonariuszy. Fakty tego rodzaju pokazują, że w partii, która skłonna była potępiać materialne pobudki działania, tam, gdzie w grę wchodziło uzyskanie przez nią samą pełnowartościowego „produktu”, nie było wahań przed asygnowaniem na to środków finansowych. Innymi słowy: nie liczyła ona na wątpliwą skuteczność domniemanej żarliwości marksistowsko-leninowskiej, lecz najwyraźniej zdradzała pewne zrozumienie dla reguł właściwych gospodarce kapitalistycznej.

Summary

Tomasz Czarnota

Protocolling and protocolling clerks in District Committees of the Polish United Worker's Party in the Lublin voivodeship until 1954

How to create the minutes, which constitute an important tool for information system of the party the Polish United Worker's Party (then: PZPR), was regulated in January 1950 by resolution and instruction in this case of the Central Committee of the Communist Party. But the norms did not exhaust the total number of issues related to the creation and use of these documents. It remained to choose the right people, provide them with appropriate working conditions and control its effects. At the district level organization of the PZPR in the Lublin region, as in other voivodeships, the minutes were to be primarily collect statutory bodies of the Communist Party authorities: report-election conference, plenary meeting and executive of the district committees (then: KP). Especially for the executives, which met frequently (usually every week), it was necessary to ensure the regularity of their logging. This was done by evaluating their official permanent minutes secretaries or through informal delegation of the obligation specified officers of the KP PZPR. They had to first of all be ideologically confident and discreet. Technical (professional) aspect of this issue mattered least. Among full-time employees of the KP PZPR frequently in this role are perceptibly rapporteur and office clerks. The executive's minutes secretaries also sometimes take the minutes of the conferences and plenary meetings, but such situations there were actually only in 1949-1950. One of the few discernible patterns in the practice of taking the minutes was dealing with that task by specific individuals, in part, regardless of what positions they subsequently included in the party apparatus. Rarely someone to act as minutes secretary for more than two years, although it was impossible to find several record-holders, dealing with this for three or even four years. Concerned about the proper form of protocols and making them on time, at least some committees apply financial incentives. To the minutes secretaries were paid allowances for logging, amounting to about 1/4 of the base monthly salary of the employee committee. But the central authorities of the PZPR at the end of 1951. forbade motivate them in this way. Aside from the obvious desire to reduce spending, they called to applying themselves to their duties clerk who was ideological rather than financial foundation.

